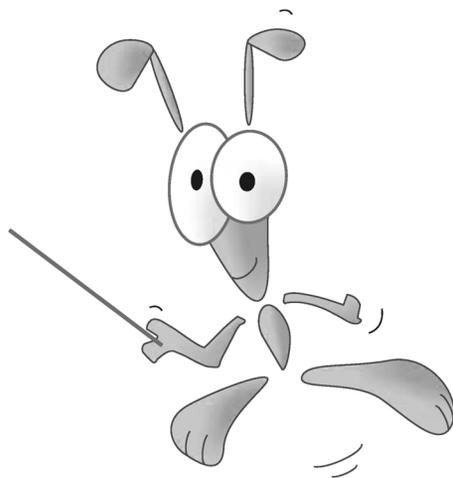

**ÕPPIMINE JA ÕPETAMINE
AVATUD ÜLIKOOLIS**

ÕPPIMINE JA ÕPETAMINE AVATUD ÜLIKOO LIS

TARTU ÜLIKOO LI
KIRJASTUS

Koostanud PhD Larissa Jõgi, PhD Tiia Ristolainen
Toimetanud MA Einike Pilli, PhD Larissa Jõgi, PhD Tiia Ristolainen
Keeletoimetajad Leelo Jago ja Ene Nagelmaa
Retsensendid prof. emer. Jüri Orn TPÜ ja prof. Teet Seene TÜ

ISBN 9985-56-999-7

Autoriõigused artiklite autoritel, 2005

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ut.ee
Tellimus nr 670

SISUKORD

Eessõna.....	9
Lugejale retsensentidelt.....	13
I ptk. TÄISKASVANUÕPE EESTI ÜLIKOOUIDES	17
Sissejuhatus	18
1.1. <i>Aune Valk</i> . Täiskasvanuõpe Eesti ülikoolides	19
1.2. <i>Katri Raik</i> . Avatud ülikool kõigile eestimaalastele	39
1.3. <i>Tiia Ristolainen, Kaja Karo</i> . Kuidas parandada avatud ülikooli õppetegevuse kvaliteeti ja toetada õppijat?	42
1.4. <i>Ene Kangron</i> . Täienduskoolitus Eesti Muusikaakadeemias	51
1.5. <i>Marge Kõrvits</i> . Avatud õpe Tallinna Pedagoogikaülikoolis	54
1.6. <i>Anneli Kana, Maiki Udam</i> . Kaugõppe korraldus Tallinna Tehnikaülikoolis.....	57
II ptk. TÄISKASVANU ÕPPIMINE JA ÕPETAMINE ÜLIKOOULIS.....	59
Sissejuhatus	60
1. Täiskasvanu õppimine ülikoolis	63
1.1. <i>Einike Pilli</i> . Täiskasvanu õppimine	63
1.2. <i>Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka</i> . Õppija enesejuhtimise soodustamine ja protsessipõhine õpe	83
1.3. <i>Sigrit Lilleste</i> . Õppimine täiskasvanud õppija pilgu läbi.....	90
2. Õppima õpetamine.....	93
2.1. <i>Larissa Jõgi</i> . Täiskasvanute õpetamine ülikooli kontekstis.....	93
2.2. <i>Kristiina Krabi</i> . Õppejõu professionaalne areng	103
2.3. <i>Larissa Jõgi</i> . Õpetama õppimine kui ülikooli õppejõu professionaalsuse kujunemise eeldus ja võimalus.....	114
2.4. <i>Aire Luts-Vähejaus</i> . Intervjuu professor Aleksander Pulveriga	125
2.5. <i>Siim Juks</i> . Intervjuu professor Maaja Vadiga	131
2.6. <i>Ene Käpp</i> . Ootusi õppejõule täienduskoolituses	134

III ptk. ÕPPEPROTSESSI KAVANDAMINE JA LÄBIVIIMINE

AVATUD ÜLIKOO LIS	137
Sissejuhatus.....	138
1. Õppeprotsess avatud ülikoolis	143
1.1. <i>Maiki Udama, Ülle Hendrikson.</i> Õppeprotsess ülikoolis	143
1.2. <i>Helje Kaldaru.</i> Õppekava planeerimine ja elluviimine avatud ülikoolis	153
1.3. <i>Nele Nemvalts.</i> Õppetegevuse kavandamine ja korraldamine Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas	161
1.4. <i>Hasso Kukemelk.</i> Koolikorralduse kutsemagistriõpe kui elukestva õppe üks võimalusi	166
1.5. <i>Ain Riistan.</i> Õppetegevus Tartu Ülikooli usuteaduskonna avatud ülikooli religioonianthropoloogia magistriõppes	169
1.6. <i>Katrin Olenko.</i> Avatud ülikooli programmid Tartu Ülikooli Euroopa kolledžis	173
1.7. <i>Ülle Türik.</i> Ümberõpe: kellele, milleks ja kuidas?	177
1.8. <i>Kristel Siimula-Saar.</i> Avatud ülikooli õppetööd reguleerivad õigusaktid Tartu Ülikooli näitel	182
1.9. <i>Anne Kalvi.</i> Autoriõigusest õppetöös	194
1.10. <i>Aili Saluveer.</i> Varasemate õpingute ja töökogemuste arvestamine Tartu Ülikoolis	211
2. Ainekursuse kavandamine.....	218
2.1. <i>Einike Pilli.</i> Õppetegevuse planeerimine ja ainekursuse ettevalmistamine	218
2.2. <i>Karin Ruul.</i> Kuidas sõnastada õpieesmäärke?	226
2.3. <i>Viljar Veebel.</i> Koolituskursuse ettevalmistamine Tartu Ülikooli Euroopa kolledži näitel	228
2.4. <i>Rein Kuusik, Jüri Säärekönnu.</i> Täienduskoolituskursuste ettevalmistamine Tallinna Tehnikaülikoolis	233
2.5. <i>Tiiu Jaago.</i> Rahvaluule käsitlemise võimalusi õppetöös kolme kursuse näitel	238
3. Õppemeetodite valiku alused ja rakendamine	242
3.1. <i>Tiia Pedastsaar.</i> Täiskasvanute õpetamise meetodite valik ja rakendamine	242
3.2. <i>Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka.</i> Probleemipõhine õppimine	262
3.3. <i>Voldemar Kolga.</i> Loeng kui energiaallikas	273

3.4. <i>Marju Medar</i> . Projektijuhtimise õpetamine ja metoodika avatud ülikoolis	277
3.5. <i>Eda Tammelo</i> . Selveõpe kui õppevorm ja -meetod	282
3.6. <i>Tõnu Roolah</i> t. Interaktiivsete õppemeetodite kasutamisest Tartu Ülikooli avatud ülikooli täiskasvanuõppes.....	287
3.7. <i>Tristan Ploom</i> . Kaasõpe karistusõiguse õpetamise meetodina Sisekaitseakadeemias	291
3.8. <i>Keit Kasemets, Viljar Veebel</i> . Näiteid rühmatöö kasutamisest Tartu Ülikooli Euroopa kolledžis	295
3.9. <i>Reet Valgmaa</i> . Juhtumi analüüs.....	300
4. Õppimist toetavad õppevormid, õppeviisid ja õppevahendid	309
4.1. <i>Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka</i> . Õppimise toetamise viise.....	309
4.2. <i>Einike Pilli</i> . Iseseisva töö kavandamine ja toetamine.....	313
4.3. <i>Jaan Sootak</i> . Iseseisva töö planeerimise, juhendamise ja vormistamise kogemusi.....	322
4.4. <i>Tiia Pedastsaar</i> . Õppematerjalide koostamine iseseisvaks õppeks	326
4.5. <i>Marge Kõrvits</i> . Õpijuhendi koostamine.....	331
4.6. <i>Peeter Kukk, Triin Marandi, Toomas Petersell</i> . Multimeediavahendite kasutamine õppetegevuses	333
4.7. <i>Marge Kõrvits</i> . Kas õpik või õppematerjal?	340
4.8. <i>Jüri Talvet</i> . Kuidas kirjutada õpikut?	342
5. E-õppe võimalusi õpetamiseks ja õppimiseks.....	344
5.1. <i>Lehti Pilt, Reelyka Läheb</i> . E-õpe täiskasvanud õppijale: kuidas üles ehitada e-kursust.....	344
5.2. <i>Tiiu Jaago</i> . Veebipõhise kursuse rakendamisest Tartu Ülikoolis eesti rahvaluule kursuse näitel	378
5.3. <i>Tauno Otto</i> . Veebipõhise kursuse rakendamisest Tallinna Tehnikaülikoolis “Pneumaatika” mooduli näitel	380
5.4. <i>Sirje Vabrit</i> . Veebipõhise kursuse rakendamisest Eesti Põllumajandusülikoolis haljosalade majandamise kursuse näitel	382

IV ptk. HINDAMISVÕIMALUSI ÕPPEPROTSESSIS	385
Sissejuhatus	386
1. <i>Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka</i> . Hindamine aktiivõppes ja protsessipõhises õppes	387
2. <i>Katrin Karu</i> . Enesehindamine kui hindamisvahend õppimises	391
3. <i>Merle Lõhmus</i> . Hindamismeetodite kasutamise võimalustest täiskasvanuõppes	396
4. <i>Karin Ruul, Heli Noor</i> . Õppijate hindamine ja tagasiside arvutipõhises õppes.....	401
5. <i>Jaan Mikk</i> . Ainetestid kui hindamisvahend avatud ülikooli õppetegevuses	425
6. <i>Maiki Udam</i> . Positiivseid näiteid tulemuste kontrollimisest.....	431
8. <i>Erle Tosso</i> . Õppimisest avatud ülikoolis üliõpilase pilgu läbi	432
9. <i>Ülle Kesli</i> . Kuidas ühendada igapäevatööd ja õpinguid?	435
Koostajad ja toimetajad.....	438
Autorid	440

*Õppimine on alati seotud edasiminemisega,
süüvivama tunnetusega ...*

Hans-Georg Gadamer,
"Hermeneutika universaalsus"

Hea lugeja!

Teie ees on raamat "Õppimine ja õpetamine avatud ülikoolis", mis on valminud ülikoolidevahelise koostöö tulemusena. Raamatu koostamisel lähtusime vajadusest teadvustada ja väärtustada täiskasvanute õppimist ja õpetamist ülikoolis, erinevaid lähenemisi õpetamisele ja õppimisele, ülikooli õppejõu isiksust ja õpetama õppimist kui õppejõu professionaalse arengu olulist eeldust.

Raamatu idee on ammune ja osaliselt seotud Eesti Akadeemilise Täienduskoolituse Koostöövõrgu (EATK)¹ asutamisega 30. jaanuaril 2001. aastal. Ülikoolides täiskasvanuile pakutavate teenuste hulgas on hariduse omandamise võimalused tasemeõppes ja täienduskoolituses, milles on ühitatud teadus-, arendus- ja õppetegevus.

Ülikoolihariduse avardamine ning kõrghariduse omandamise võimaluste laienemine toob ülikooli täiskasvanud õppijaid erinevatelt elualadelt ja tegevusvaldkondadest – soovitakse kas ümber õppida, ennast täiendada või oma õpinguid jätkata. Nii saab rääkida massilisest kõrgharidusest või universaalsest kõrgharidusest. Mõisted ei ole negatiivse tähendusega, kuigi Eestis on püütud neid aeg-ajalt niiviisi esitada. Ülikooli avamise, laienemise ja mitmekesistumise protsessis on kardetud, ja ilmselt põhjusega, ülikoolide pakutava hariduse kvaliteedi langust ja ülikoolihariduse devalveerumist.

Martin Trow kirjutas kolmkümmend aastat tagasi, et "massiline kõrgharidus ei ole negatiivne trend. Oluline ei ole üliõpilaste arvu suurenemine, vaid kvalitatiivsed muudatused, mis on tingitud üliõpilaste koosseisu, vanuselise struktuuri ja arvu muutustest"². Olulised on muudatused mitte ainult kõrgharidussüsteemis tervikuna, vaid ka ülikoolidele olulistes protsessides nagu teadus-, arendus- ja õppetegevus. Reio Raivola³ usub, et kui ülikoolid ei lähe muutustega kaasa, siis nad "murduvad ja kaovad".

Õpetamine, mis on suunatud toetama täiskasvanu õppimist ülikoolis, eeldab terviklikku ja süsteemset lähenemist, kus arvestatakse väljaspool ülikooli toimuvaid protsesse, teadusvaldkondade ja erialade arengu- ja muutustendentse, ülikooli õppeprotsessi olulisi etappe nagu kavandamine, läbiviimine

ja hindamine, õppejõudude professionaalset arengut ja õppejõudude koostööd, aga ka täiskasvanute õppimise ja õpetamise eripärasid ülikoolis.

Teadmised ei kujune üksnes teadustegevuse tulemusena, vaid üha rohkem muutub väärtuslikuks kogemustepõhine teadmine ehk teadmised, mis kujunevad igapäevaelus, -töös ja organisatsioonide tegevuse tulemusena. Nii osutub täiskasvanule oluliseks teadmine, mis on kontekstuaalne ja situatiivne ehk seotud tema elu- ja/või tööprobleemide, ameti ning õppimis- või koolitusvajadustega. Hariduse omandamine ja koolitusvõimalused on oluliselt laienenud: õppida saab kõikjal virtuaalse õppekeskkonna toel. Lisaks ülikoolidele ja kõrgkoolidele pakuvad täiskasvanutele üha rohkem õppimis- ja enesetäiendamisevõimalusi kiiresti arenevad koolitusfirmad ja -keskused. Milliseks kujuneb nendes tingimustes ülikoolide tulevik?

F. Webster⁴ väidab, et edasiviivaks eelduseks ülikoolide arengus ei ole ainult teadustulemused, vaid teadus- ja õpetamistegevuse lõimumine. Ülikooli arengut ja selle kaudu ka tema püsimist mõjutavaks keskseks jõuks on ülikooli õppejõu isiksus ja tema arenemisvõime, suunatus õppijatele, võime ennast analüüsida ja arendada – professionaalne areng nii teadus- kui õppetegevuses. Ülikooli õppejõule on olulised mõtestatud arusaamad iseendast õppejõuna ning õppivast täiskasvanust, täiskasvanu õppimise ning täiskasvanute õpetamise olemusest, põhimõtetest ja iseärasustest ülikooli õppeprotsessi kontekstis. Kõike seda aitavad mõista süvenemine endasse ning oma õpetamistegevuse analüüs, avatus, suhtlemine, arutelud üliõpilaste ja kolleegidega ning julge katsetamine.

Raamatu koostajatena lähtusime vajadusest tutvustada avatud ülikoolis ja ülikooli täienduskoolituses õpetavatele õppejõududele – samuti kõigile teistele, kelle töö on seotud täiskasvanute koolitamisega – täiskasvanute õpetamise ja õppimise olemust, avatud ülikoolide õppeprotsessi kavandamise ja korraldamise ning hindamisega seotud praktilisi tegevusi ja kogemusi. Oluliseks pidasime teoreetilisi seisukohti täiskasvanute õppimisest, õpetamisest, hindamisest ja tagasisidest, praktilisi kirjeldusi õpetamismeetoditest, õppejõudude, õppekorraldusspetsialistide ja täiskasvanud õppijate kogemusi ning kogenud õppejõudude soovitusi.

Raamat koosneb neljast peatükist.

- I Täiskasvanuõpe Eesti ülikoolides
- II Täiskasvanu õppimine ja õpetamine ülikoolis
- III Õppeprotsessi kavandamine ja läbiviimine avatud ülikoolis
- IV Hindamisvõimalusi õppeprotsessis

Peatükkide jaotuses ja sisu valikus oleme lähtunud ülikooli õppeprotsessi etappidest ja loogikast. Loodame, et raamatu selline ülesehitus aitab lugejal mõista ülikooli õppeprotsessi olemust ning näha ennast selles olulise subjektina.

Peatükid algavad sissejuhatause ja suunavate küsimustega ning jagunevad alaosadeks põhimõttel teooria – praktika – kogemus – analüüs/refleksioon, sisaldades teoreetilisi artikleid; juhtumite, meetodite ja praktilise õppe-tegevusega seonduvaid kirjeldusi ja kogemusi; intervjuusid õppejõududega, üliõpilaste mõtisklusi õppimisest ja hinnanguid ülikooli õppeprotsessile.

Mõistagi on kõigil autoritel erinev kogemus, erinevad taotlused, lähene-mised ja põhimõtted nii õpetamisel kui ka õppimisel, mis annab raamatu lugejale võimaluse võrrelda seda, kuidas mõistetakse täiskasvanute õppimist ja õpetamist ülikoolis, ja nii kujundada ka enda arusaam ja seisukoht ülikoolide õppimis- ja õpetamiskultuurist.

Koostajatena loodame, et lugeja, olenemata ametist, õppejõustaažist või positsioonist ülikoolis, leiab sellest raamatust mõtlemisainet ja kasulikku informatsiooni, edasiarendamist vajavaid mõtteid ja seisukohti, huvitavaid kogemusi, praktilisi lähenemisi, võtteid ja meetodeid kohandamiseks enda tegevusega ja kasutamiseks. Eeldame, et raamatuga tutvumine oma kogemuste taustal annab julguse katsetada ning valmisoleku näha ennast pideva õppijana ja ülikoolis õppivate täiskasvanute õppimise toetajana.

Raamatu koostamisel osalesid Tartu Ülikooli, Tallinna Pedagoogika-ülikooli, Tallinna Tehnikaülikooli, Eesti Muusikaakadeemia, Eesti Põllu-majandusülikooli, Sisekaitseakadeemia, Estonian Business Schooli, Viljandi Kultuuriakadeemia õppejõud, avatud ülikoolide ja ülikoolide täiendus-koolituskeskuste juhid, õppekorraldusspetsialistid, koolituse korraldajad ning ülikoolides õppivad täiskasvanud.

Täname Teid kõiki siiralt koostöö eest raamatu koostamisel!

Täname Tartu Ülikooli professorit Teet Seenet ja Tallinna Pedagoogika-ülikooli emeriitprofessorit Jüri Orni, kelle retsensioonid aitasid raamatut oluliselt kohendada ja täiendada. Täname põhjaliku töö eest keelekorrektor Ene Nagelmaad ja tõlkija Kadri Jaanitsat. Täname rahalise toetuse eest Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi. Täname meeldiva koostöö eest Tartu Ülikooli Kirjastust.

Samuti täname kõiki, kes meiega koos raamatu ideed arendasid ja kaasa mõtlesid ning raamatu valmimist toetasid.

Koostajad

Larissa Jõgi, PhD, TPÜ, ja Tiia Ristolainen, PhD, TÜ

Viited ja märkused

- ¹ Eesti Akadeemiline Täienduskoolituse Koostöövõrk (EATK) loodi 30. 01. 2001 Tartu Ülikooli, Tallinna Pedagoogikaülikooli, Tallinna Tehnikaülikooli, Eesti Muusikaakadeemia, Eesti Põllumajandusülikooli, Concordia Rahvusvahelise Ülikooli ja Eesti Humanitaarinstituudi poolt eesmärgiga tugevdada ülikoolide täienduskoolituse ja avatud ülikoolide rolli Eesti ülikoolides ning tõhustada sellealast kõrgkoolidevahelist koostööd.
- ² Trow M.(1974). Problems in the transition from elite to mass higher education. Policies for higher education. Paris.
- ³ Raivola R. (2003). Vieläko yliopistoa tarvitaan? Aikuiskasvatus. No 1, 66- 69
- ⁴ Webster F. (1998). The idea of the university: a response to Delanty. Social Epistemology. Vol. 12, No 1, 103, 113.

Lugejale retsensentidelt

Õpetamise õppijale

Õppimine ja õpetamine kuuluvad inimeseks saamise ja inimene olemise juurde endastmõistetava paratamatusena nagu seegi, et inimesed on nii õppijad kui õpetajad, olgu siis argielus või professionaalses tegevuses, kogu oma elu jooksul. Iseenesestmõistetav peaks olema seegi, et kui õpetamine on inimese kutsetegevus, siis tuleb õpetamist ka õppida. Paraku on nii, et kõrghariduses, esmajoones ülikoolides, ei ole niisugune arusaamine sugugi veel endastmõistetav. Seetõttu väidetakse tänapäevalgi, et just ülikoolides toimuv õpe on üks konservatiivsemaid haridussüsteemis üldse, ja on põhjust öelda, et ega keskajast alates siin suurt midagi muutunud pole. Et see kaugeltki nii ei ole, seda näitab teie käes olev raamat "Õppimine ja õpetamine avatud ülikoolis". Tegelikult on kõrgkoolididaktika teoorias ja praktikas tegu oluliste uuendustega, mis peavad tagama kõrgkooli ellujäämise ka õppeasutusena. On hinnatav, et seesugune materjal jõuab lugeja ette üsna terviklikus süsteemis.

Hariduspoliitilised debatilised kõrghariduse küsimustes, eelkõige aga üleminek 3+2 süsteemile ja uute õppekavade väljatöötamine, tõstsid tähelepanu keskmesse õppekava. Ja seda vahel juba sellises tähenduses, nagu õppekava olekski see, mis õpetab. Võib-olla on seetõttu kõige igapäevasem ja põhilisem ülikooli õppetöös, s.o õppimine ja õpetamine kui õppekava realiseerimine, jäänud nende endastmõistetavate tegevuste hulka, mida ikka on tehtud ja tehakse edasi. Teatakse ju hästi, et üliõpilane peab õppima, õppima kõige kiuste, õppima ka siis, kui teda tegelikult õpetada ei osata. Aga kas see seletus ei ole liialt argine?

Minust sai üliõpilane 1957. aastal, kui ma pääsesin Tartu Riikliku Ülikooli sammaste vahele. Läks nii, et kogu oma elu olen ma ainult õppinud ja õpetanud, ainsateks kohtadeks Tartu Ülikool ja Tallinna Pedagoogikaülikool. Mida võiks see raamat pakkuda minusugusele elupõlisele ülikooliinimesele? Võib-olla oleks kõige targem öelda, et ei ole midagi uut siin päikese all? Vastan: pakkus küll, nii uusi teadmisi kui ka äratundmisrõõmu ja kinnitust mõnede mu seisukohtadele. Kõige olulisem on siiski see, kuidas loetut mõista ja tõlgendada, kuidas näha olnut või tuntut uues kontekstis, leida uusi vaatenurki ja sellega kaasnevat soovi küsida. Vahest oleks õigem öelda – õigust ja kohustust küsida.

Leidsin endale sellest raamatust selgeid märke põhjapanevatest muutustest, mis käsitlevad õpetamise ja õppimise suhteid ja sellega seonduvaid muutusi õppejõu ja õppija rollis. Kui mõelda ennast tänapäevase pragmaatilise elu moonutustest vabasse ülikooli, siis peaks see olema koht, kuhu inimene tuleb küsima ja õppejõud peab tema küsimustele vastama. Selleks, et üliõpilaste küsimustele vastata, peab õppejõud olema teadja. Sealjuures osutub üha olulisemaks teadmine sellest, kes võiks teada ja kuidas saada teada, ja mis kõige olulisem – mida teha, et üliõpilane küsiks. Et sellele küsimusele vastata, tuleb õpetamist õppida, et mina selle õpetamise õppijana leiaksin enda kõrval üliõpilase kui õppija. Julgen lootusrikkalt väita, et ühelt poolt on see äärmiselt raske ja vaevaline väljakujunenud ülikoolikultuuri tõttu, teisalt näib see olevat paratamatus. Seda raamatut tulekski lugeda erinevate kultuuride ja erinevate käsitlusviiside kontekstis. Aga kuidas siis?

Kultuur on mälu, millel on oma sisu. On olemas kasvatuskultuurid, hariduskultuurid, aga ka haridusinstituutidele omased kultuurid, nende hulgas sajandite jooksul väljakujunenud ülikoolide kultuur ja neile omane õpetamis- ja õpikultuur. Ma arvan, et paljud tänased õppejõud tunnevad uhkust oma kunagiste õppejõudude üle ja meenutavad neid tänusõnadega. Nii minagi. Minu õpetajateks oli terve plejaad nüüdseks legendaarseid õppejõude, nagu P. Ariste, A. Kask ja H. Rätsep või V. Altoa, V. Adams ja R. Kleis või H. Peep ja E. Laugaste, aga ka G. Laugaste, P. Palmeos ja F. Kibbermann, hiljem ka minu akadeemiline isa Heino Liimets. Neid meenutades mõtlen paratamatult sellele, et nemad on mulle meelde jäänud peajasjalikult loengute kaudu, mida nad pidasid, tehes seda tavaliselt istudes. Ja muidugi on mulle meelde jäänud K. Ramul, kes õpetas meie seminarirühmale erikursust loomapsühholoogiast, tegi seda aeglaselt ja monotoonse häälega, silmad kinni. Kui ta saaks seda teha tänaste tudengite ees, kas oleks auditooriumis veel kedagi peale professori enda? Ma ei tea, kuid mulle tundub, et nende üliõpilaste tõttu, kes on kliendid ja kellele ülikool pakub teenust, oleks tänapäeval suur hulk meie kunagisi vaimuinimesi töötä. Nende mõju ja tähendust saab mõista ainult tollases õpetamise ja õppimise kultuuris. Nende õppejõudude mõju rajanes teadusel põhineval tarkusel, olulisel määral isiksuse eripäral ja ka sellel, et ehkki nad töötasid nõukogude ülikoolis, olid nad oma isiksuste kaudu esindamas üht akadeemilist kultuuri. Mis aga kõige olulisem, nad olid tänu oma teadustegevusele võimelised esindama klassikalises mõttes seda, mida vahel ironiseerivalt nimetatakse “rääkivateks peadeks”. Milles siis küsimus?

Arvan, et see raamat räägib hoopis teisest kultuurist ja seda täiesti põhjendatult. Kultuur otsib alati adekvaatseid lahendusi toimunud muutustele. Nii on täiesti paratamatu, et olukorras, milles ainuke kindel teadmine saab olla ainult see, et kõik muutub, peab ka kultuur otsima uusi lahendusi – lahendusi, milles kesksel kohal on tehnoloogia. Nii on see olnud kujutatavas kunstis, kirjanduses, teatris, nii peaks see toimuma ka ülikoolis. See raamat esindabki ühte kultuuri, mida võiks nimetada insenerikultuuriks ja mis on tänaseni jäänud ülikoolide sisemistes tegemistes tagaplaanile, sest seni kultiveeritakse siin väga erinevate endastmõistetavuste kaudu teadjakultuuri ja kõige selle kaudu ka selle teadmise vahendamise kultuuri.

Tahtsin oma lugejasoovituses esile tuua mõned probleemid, mida raamatu autorid ei ole käsitlenud, mis aga minu arvates on ka olulised, kui ma tahan oma mõtetes järgida raamatu ühte põhiideed – õpetades olen ma õppiija.

Jüri Orn,
Tallinna Pedagoogikaülikooli emeriitprofessor

Lugejale retsensentidelt

Avatud ülikoolide ajalugu on suhteliselt lühike, vaevalt kolmandik sajandist. Ometi on aastate jooksul selginenud nende tegevuse põhimõtte anda kõrgetasemelist haridust võimalikult paindlikult ja õppija vajadusi arvestades. Kiiresti muutuvate tehnoloogiliste võimaluste ajal on teisenenud õppimise ja õpetamise mõiste. Nii on tänu virtuaalsele õpikeskkonnale kadunud ruumi- ja ajabarjäärid üliõpilase ja õppejõu ning õppimise ja töötamise vahel. Tarkust taga nõudvale inimesele on avatud ülikool võimalus elukestvaks õppeks, ilma et tekiks tõsisid probleeme igapäevaelus.

Õppijate kaudu saame teavitada ühiskonda avatud ülikoolist ja selle põhiideest.

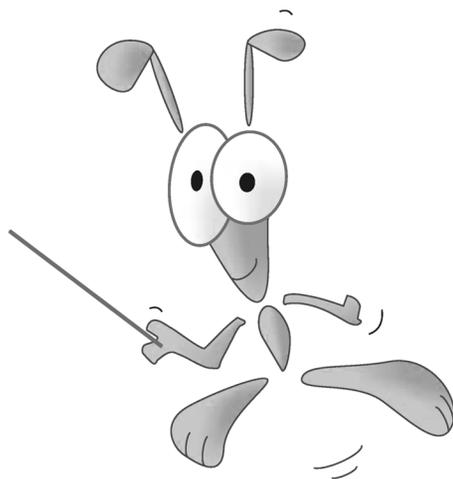
“Õppimine ja õpetamine avatud ülikoolis” on kahtlemata vajalik väljaanne, mis fikseerib ühelt poolt avatud ülikoolide paiknemise Eesti mitmekesisel koolitusmaastikul ning teiselt poolt annab edasi teoreetilisi teadmisi ja positiivseid kogemusi, mida on võimalik rakendada täiskasvanute koolituses, sh avatud ülikoolis. Kogumikus näen õppevahendit avatud ülikoolides õpetavatele õppejõududele, täienduskoolituse läbiviijatele, samuti doktorantidele, kel on veel vähe õpetamiskogemusi. Lisaks pakub raamat lugemist neile, kes tunnevad huvi avatud ülikooli ja elukestva õppe vastu.

On oluline, et avatud ülikoolid pakuksid paindlikke, parima kvaliteediga õppimisvõimalusi. Lugeses ja selle kaudu uusi teadmisi ja kogemusi ammutades ning neid igapäevases õpetamises kasutades paraneb kindlasti ka õppetöö kvaliteet. See ongi käesoleva kogumiku väljaandmise üks eesmärke.

Teet Seene,

Tartu Ülikooli professor,

TÜ avatud ülikooli prorektor aastatel 1996-2001

I peatükk

**TÄISKASVANUÕPE
EESTI ÜLIKOOLIDES**

1. TÄISKASVANUÕPE EESTI ÜLIKOOUIDES

- 1.1. *Aune Valk*. Täiskasvanuõpe Eesti ülikoolides
- 1.2. *Katri Raik*. Avatud ülikool kõigile eestimaalastele
- 1.3. *Tiia Ristolainen, Kaja Karo*. Kuidas parandada avatud ülikooli õppetegevuse kvaliteeti ja toetada õppijat?
- 1.4. *Ene Kangron*. Täienduskoolitus Eesti Muusikaakadeemias
- 1.5. *Marge Kõrvits*. Avatud õpe Tallinna Pedagoogikaülikoolis
- 1.6. *Anneli Kana, Maiki Udam*. Kaugõppe korraldus Tallinna Tehnikaülikoolis

Käesolevas peatükis vaadeldakse Eesti avatud ülikoolides toimuvat akadeemilist täiskasvanuõpet – taseme- ja täienduskoolitust – erinevatest külgedest. Statistilisi andmeid analüüvides võrreldakse tasemeõpet ja täienduskoolitust ning kirjeldatakse täiskasvanud õppijate õppimist motiveerivaid ja takistavaid tegureid. Püütakse vaadata ülikooli täiskasvanuõppe tulevikku.

I peatüki eesmärgiks on anda ülevaade täiskasvanuõppest Eesti ülikoolides. Selleks keskendutakse järgmistele küsimustele:

Täiskasvanud õppijad Eesti ülikoolides	Keda käsitlevad ülikoolid täiskasvanud õppijatena ja milline on nende osatähtsus Eesti ülikoolides?
	Millises staatuses ja olukorras on täiskasvanud üliõpilased, mis neid motiveerib ja milliste probleemidega nad õppimisel kokku puutuvad?
Eesti ülikoolide avatud ülikoolid	Mis on avatud ülikool Eesti erinevate avalik-õiguslike ülikoolide kontekstis?
	Mis vahe on päevaõppel ja avatud õppel?
	Millised on taseme- ja täienduskoolituse eripärad?

1.1. Täiskasvanuõpe Eesti ülikoolides¹

Aune Valk

Käesolevas artiklis analüüsitakse täiskasvanuõppe hetkeolukorda Eesti ülikoolides ja võrreldakse seda, kus võimalik, rahvusvahelise praktikaga. Käsitluse alla tulevad järgmised küsimused.

- Kes on täiskasvanud õppijad ja milline on nende osatähtsus Eesti ülikoolides?
- Millised on põhilised täiskasvanuõppe eripärad?
- Millises staatuses ja olukorras on üliõpilased, mis neid motiveerib ja milliste probleemidega nad õppimisel kokku puutuvad?
- Millised on ülikoolide täiskasvanuõppe tulevikuvõimalused?

Kuidas määratleda täiskasvanud õppijat ja täiskasvanuõpet?

Terminid “täiskasvanuõpe” ja “täiskasvanud õppija” on kasutusel enamiku riikide ülikoolides, kuid ei ole selgelt ega üheselt määratletud. Mõistete kujunemist on mõjutanud ajaloolis-sotsiaalne kontekst.

Täiskasvanud õppija määratlemist seostatakse tavaliselt täiskasvanuea alguse määratlemisega. Ometi pole seegi lihtne: kõrvuti kasutatakse juriidilist, psühholoogilist, sotsiaalset ja majanduslikku määratlust. Nii näiteks ei aita kuigi kaugelt viidatud Jarvise (1998, 68) käsitlus, et “täiskasvanuikka jõutakse siis, kui teised kohtlevad inimest kui sotsiaalselt küpset ning ta on ise selle staatuse omaks võtnud”. Nimetatud põhjustel kaldutakse eelistama juriidilist käsitlust, mis piirab teatud täiskasvanuõigused kindla vanusega, tavaliselt 18 eluaastaga².

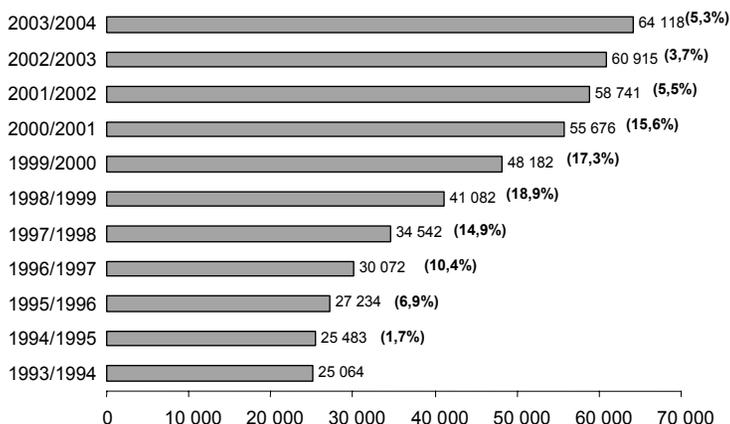
Kui aga täiskasvanuks saamist juriidilise kriteeriumi järgi rakendada täiskasvanud õppija määratlemisel, tuleks kõiki ülikoolis õppivaid üliõpilasi pidada täiskasvanuiks. Samas on oluline eristada värskelt (või mõnes riigis sageli ka pärast aasta-kahest vaheaega) keskkoolist tulnud täisajaga õppivaid üliõpilasi nendest, kes pere ja/või töö kõrvalt on pikema aja järel õppimise juurde tagasi pöördunud. Nii ongi rahvusvahelises kontekstis täiskasvanud õppijat määratletud kohati eel põhjal, nt üle 25-aastased üliõpilased, kuid sageli ka eelmise kooli/õppeastme lõpetamisest möödunud ajavahe põhjal (Thomas, Osborne, 2003).

Eestis ühest definitsiooni täiskasvanud õppija kohta ei ole. Täiskasvanute koolituse seadus (RT I, 1993) määratleb täiskasvanuõppe kui täiskasvanud õppijale suunatud tasemekoolituse, tööalase koolituse (sh ümberõppe) ja vabaharidusliku koolituse. Seega võib täiskasvanuõppeks ülikoolides nimetada osakoormusega õpet (ja endist kaugõpet), täienduskoolitust ja mitmesuguseid laiale kuulajaskonnale mõeldud avalikke loenguid, seminare jm. Üldjuhul on need tegevused (v.a kaugõpe) Eesti ülikoolides koondunud avatud ülikoolide alla, millest täpsemalt allpool. Käesolevas peatükis tuleb ennekõike juttu täiskasvanud õppijatest tasemeõppes ja täienduskoolituses, kuna nende parem õppimine ja õpetamine on ka käesoleva raamatu eesmärk.

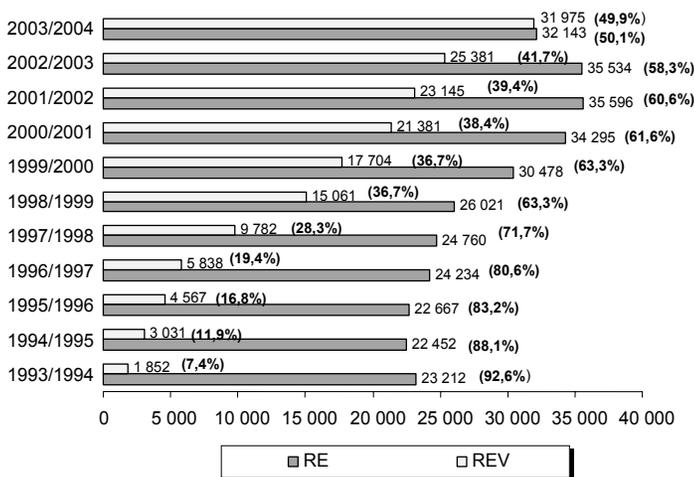
Eesti ülikoolide täiskasvanuõppe taust ja hetkeseis

On huvitav tõdeda, et hetkel üks suuremaarvulisi täienduskoolituse valdkondi – õpetajakoolitus – oli ka esimene, millega Tartu Ülikool (TÜ) alustas veel enne ülikooli ametlikku avamist eestikeelse ülikoolina 1. detsembril 1918. Nõukogude ajal olid ülikoolid ühed peamised täiskasvanukoolituse organiseerijad (Märja, 2000), pakkudes täienduskoolitust spetsialistidele, ümberõpet ja kaugõpet. Hilisemat arengut silmas pidades on väga oluliseks peetud ka tolleaegseid psühholoogia- ja juhtimiskursusi täiskasvanuile (Märja, 2000). Ehkki tagantjärele näib, et täiskasvanuõpe toimis siis üsna hästi, oli see vist kohati enamgi kui päevane ülikooliõpe läbi imunud punastest teemadest. Alates 1980. aastate lõpust hakati ümber korraldama nii täiendusõppe sisu kui vormi. 1990ndate alguses suleti paljudes ülikoolides kas osaliselt või täielikult kaugõpe kui nõukogudeaegne igand – endise hariduse halvim näide. Samal ajal ja järgnevatel aastatel kasvas hüppeliselt ennekõike täiskasvanute hulgas vajadus uue hariduse järele: soov ja vajadus õppida edasi magistriõppes nt ärijuhtimist, haldusjuhtimist, õigust või ka oma eriala või ümber õppida, st õppida uut eriala endise asemel, mis mitmesugustel põhjustel ei olnud uues ühiskonnas enam vajalik. Tööpuuduse tekkega hakkas enam väärtustuma ka formaalne haridusetunnistus ja muutus vajalikuks lõpetada pooleli jäänud haridus. Kutsequalifikatsioonide kirjeldamisega sai kõrgharidus kohustuslikuks erialadel (nt õpetajad), kus enne oli ilma hakkama saadud.

Neil ja kindlasti ka teistel põhjustel on üliõpilaste arv kasvanud kõrghariduses 25 000-lt 1993. aastal (Riiklike hariduspoliitikate ülevaated. Eesti, 2001) enam kui 64 000-ni 2003. aastal. Vt jooniseid 1 ja 2.

Joonis 1. Üliõpilaste koguarvu muutus kõrghariduses³ 1993/1994.-2003/ 2004. õa (sulgudes kasvuprotsent)

Joonis 2. Üliõpilaste arv ja osakaal riigielarvelistel (RE) ja riigielarvevälistel (REV) õppekohtadel 1993/1994.-2003/2004. õa

Praegu on täiskasvanud üliõpilasi (kaugõppes, õhtuses õppes ja osakoormusega õppijad) ligi veerand kõigist üliõpilastest, ehkki on ilmne, et paljud täiskasvanud (st töötavad, pärast pikemat vaheaega õppimise juurde tagasi pöörduvad) üliõpilased õpivad ka päevaõppes. Kuni viimase ajani oli ülikoolide enda määrata edasijõudmiskiirus eri õppevormides ja kuna mitmed soodustused (sh olulisimana õppelaen) olid vaid päevaõppe üliõpilastel, siis

sageli immatrikuleeriti reaalselt täiskasvanuõppes õppivad tudengid päevaõppe üliõpilasteks. Kuni ülikooliseaduse paranduste kehtima hakkamiseni 2003. aasta sügisest, mis määratles üliõpilaste edasijõudmise ja õigused õppimise kiiruse (täis- versus osakoormusega õpe), mitte õppevormi järgi, oli täiskasvanud üliõpilaste staatuse ja õiguste küsimus ning nende kohatine diskrimineerimine soodustuste saamisel ainuüksi õppevormi tõttu õppijate, avatud ülikoolide ja haridus- ja teadusministeeriumi pidev arutelu teema.

Samas sai niisugune üliõpilaste hulga kasv võimalikuks ka tänu sellele, et kõrgkoolid reageerisid kiiresti tekkinud vajadustele. Nagu on hästi teada, kasvas kõrgharidust pakkuvate institutsioonide arv viimasel kümnel aastal liberaalsete seaduste toel ennenägematult. Praegu on Eesti ca 55 kõrgharidust pakkuva asutusega 1,4 miljoni elaniku kohta rahvusvahelises kontekstis kurioosne näide. Uute, enamasti erakõrgkoolide avamine ning endiste tehnikumide ja kutsekoolide ümbernimetamine rakenduskõrgkoolideks ei olnud aga ainus muutus. Peale endisel moel toimunud kaugõppe lõpetamist või vähendamist hakkasid ka avalik-õiguslikud ülikoolid otsima uusi viise täiskasvanuhariduse korraldamiseks, milleks võeti eeskujul Lääne-Euroopas 1960. ja 1970. aastatel loodud avatud ülikoolidest. Maaailma esimene avatud ülikool (*The Open University*) loodi Suurbritannias 1960. aastate lõpul, sellele järgnesid aastatel 1970-80 loodud samalaadsed ülikoolid Saksamaal, Hispaanias, Hollandis, Türgis ja mujal.

The Open University on oma hariduse kvaliteedi ja õpetamismudeliga endiselt eeskujuks ja klassikaliseks näiteks kogu maailmas. Eesti esimene avatud ülikool loodi samuti seda järgides, ehkki mitte eraldiseisva institutsioonina, vaid osana kõrgkoolist, nagu on avatud ülikoolid Põhjamaades – Soomes ja Taanis. Tartu Ülikooli avatud ülikooli sünniaastaks on 1996, sellele järgnesid kiiresti avatud ülikoolid / avatud akadeemiad kõigis teistes avalik-õiguslikes ülikoolides ja ka mõnes eraülikoolis. Eestis on avatud ülikool kui mõiste tähendanud väga erinevaid asju. Ka on avatud ülikoolid viimastel aastatel läbi teinud ja praegugi tegemas mitmeid muutusi. Mitmes kõrgkoolis (Tallinna Pedagoogikaülikool (TPÜ), Tallinna Tehnikaülikool (TTÜ), Eesti Põllumajandusakadeemia (EPMÜ)) pakutakse selle nime all võimalust osaleda koos päevaõppe üliõpilastega üksikutel kursustel ja täienduskoolitust. Tartu Ülikool on senini ainsana järginud klassikalist Briti mudelit, pakkudes avatud ülikoolis lisaks täienduskoolitusele ka võimalust omandada kõrgharidus kaugõppe teel osakoormusega õppides. Teistes ülikoolides on kaugõppe organiseeritud avatud ülikoolist eraldi. Viimastel aastatel on avatud ülikoolid kujunenud ka kohaks, kus lisaks formaalsemale täiskasvanute tasemekoolitusele ja täien-

duskoolitusele korraldatakse muidki tegevusi, mis tagavad ülikoolide avatuse mitmesugustele sihtrühmadele ja õppevormidele. Näiteks avalikud loengud ülikoolides, maakondades, internetis; õpilastele mõeldud kursused, konkursid, projektid; näituste vahendamine jpm. Täiskasvanuõppe vormidest tuleb täpsemalt juttu allpool.

Õigusaktid

Täiskasvanute koolituse seaduse vastuvõtmine juba 1993. aastal (vrd ülikooliseadus, 1995; rakenduskõrgkooliseadus, 1998) oli omas ajas innovatiivne, julge ja oluline samm. See on ka olulisim dokument, mis reguleerib täiskasvanute osalust kõrghariduses ülikooliseaduse (RT I, 1995) ja rakenduskõrgkooliseaduse (RT I, 1998) kõrval. Nagu juba öeldud, kuuluvad üliõpilastest seaduse mõttes täiskasvanud õppijate hulka kaugõppijad (enne 2003. a alustanud) ja osakoormusega õppijad, lisaks on võimalik ülikool lõpetada ekster-nina. Täienduskoolituses osalejad ei kuulu üliõpilaste hulka.

Olulisimaks täiskasvanud õppijaid igapäevaselt puudutavaks valdkonnaks täiskasvanute koolituse seaduses on tööandja kohustus võimaldada töötajale õppepuhkust. Avaliku teenistuse asutused peavad lubama oma töötajatele minimaalselt 7 päeva palgata puhkust osalemiseks vabahariduses, 14 päeva puhkust koos palga säilimisega osalemiseks täienduskoolituses, 30 päeva puhkust osalemiseks tasemeõppes koos täiendava 42-49 päevaga bakalaureuse-, magistri- või doktoritöö kaitsmiseks (sh säilib kümneks päevaks keskmine palk ja ülejäänud ajaks miinimumpalk). Nii seadusega tagatud õppepuhkus kui ka tulumaksu tagastus, kui inimene tasub oma koolituse ees ise, soodustavad täiskasvanute osalust õppimises.

Hetkel on väljatöötamisel täiskasvanuhariduse strateegia⁴, mis võiks saada teiseks oluliseks dokumendiks täiskasvanuõppe suunamisel.

Täiskasvanuõppe eripärad

Nagu öeldud, pakuvad kõik Eesti avalik-õiguslikud ja enamik eraülikoolidest mitmesugustes vormides täiskasvanuõpet. Täpsemalt tuleb alljärgnevalt juttu täiskasvanute tasemeõppest ja täienduskoolitusest ning sellest, kuidas nende korralduse ja õppijate erinevus ülikoolide põhitegevusest, päevaõppest, peaks mõjutama ka õpetamist neis vormides.

Täiskasvanute tasemeõppe ja päevaõppe erinevustest

Täiskasvanute tasemeõppe erineb päevaõppest ennekõike oluliselt väiksema auditoorse töö mahu poolest. TÜ avatud ülikoolis toimuva õppetöö puhul on see nt limiteeritud maksimaalselt 25%-ga õppetöö kogumahust, samas võib päevaõppes auditoorne töö moodustada kuni 50%. TPÜs on auditoorse töö koormus osakoormusega õppes veel väiksem – 12-20% õppetöö kogumahust.

Teiseks eripäraks on auditoorse õppetöö korraldus. Regulaarse igapäevase õppe asemel on õppetöö üldjuhul kontsentreeritud sessioonidena nädala lõpus ja nädalavahetusel kord kuus (nt enamik TÜ avatud ülikooli õppetööst), regulaarsemalt õhtuti (nt TTÜ kaugõppes) või ka pikemate (nädalaste) kontsentreeritud sessioonidena veidi pikema aja tagant (nt TÜ õigusteaduskonna avatud ülikooli õppetöö).

Kolmandaks eripäraks on õppetöö koormus, mida hiljuti reguleeriti üleriigiliselt osakoormusega õppe sissetoomisega ja mis ei pruugi alati ühtida eespool toodud vormiliste iseärasustega. Üldjuhul võivad täiskasvanud õppijad õppida *ca* kolmandiku võrra aeglasemalt, minimaalseks edasijõudmise kiiruseks on päevaõppe 30 AP asemel 20 AP aastas, mis annab neile võimaluse pikendada õpinguid ühe nominaalaja võrra, nt 3 aasta asemel läbida õppekava 6 aastaga. Tavaõppes on üliõpilasele ette nähtud nominaalne koormus 40 tundi õppetööd nädalas 40 nädala jooksul, sellise valemiga oleks täiskasvanute õppekoormus minimaalselt 20 tundi nädalas. Arvestades täiskasvanud õppijatele ette nähtud õppepuhkust ja eeldades, et õpitakse pikema aja kui vaid 40 nädala vältel aastas, jääb vähimaks nädalaseks koormuseks siiski *ca* 15 tundi. Seda võib vähendada veel varasemate õpingute olemasolu ja/või õpingutega kaasnev töökogemus, mille arvestamine katab osa õppekavast. Nagu allpool täpsemalt juttu tuleb, lisandub õppimisaeg enamikul õppijail siiski täisajaga tööle, mis tähendab 40-tunnisele tööpäevale lisaks 15-25-tunnist õppekoormust.

Neid kolme asjaolu, nagu ka täiskasvanud õppijate eripärasid (pikem vahe eelnevaist õpinguist, motivatsioon, õpingute eest tasumine jm), millest tuleb täpsemalt juttu allpool, on vaja arvestada, planeerides õpetamismeetodeid täiskasvanuõppes.

Taseme- ja täiendusõppe erinevustest

Päevaõppe ja täiskasvanuile suunatud tasemeõppe on olemuselt sarnased, sest täidavad samu eesmärgi, erinedes üksteisest vaid vormilt, ent täienduskoolitus erineb eelnevaist pea kõiges – eesmärgilt, vormilt, korralduselt, õppijatelt.

Õpetades täiendusõppijaid samas ruumis päevaste bakalaureuseõppe tudengitega, kelle laiapõhjaline haridus aitab neil alles otsida oma täpsemat spetsialiseerumist, võivad selle õppevormi eripärad õppejõul teinekord kahe silma vahele jääda. Täiendusõppijail on õigustatud soov saada tasu eest professionaalset teenust, alates korralduslikest üksikasjadest õppevahendite ja näitmaterjalideni, kvaliteetsest sisust ja õpetamismeetoditest rääkimata. Loomulikult kehtib püüd pakkuda parimat kõigile õppijaile kõigis õppevormides, kuid on üsna ilmne, et viis aastat ülikoolis õppival noorel ja paariks päevaks kiirete tööülesannete kõrvalt täienduskoolitusele aega näpistaval täiskasvanul on erinevad ootused. Seetõttu paneb õpetamine ülikooli täienduskoolituses vahest enim proovile kui ükski teine roll, mida õppejõud täidab. Ja seda just ennekõike vormilistes küsimustes, mis võivad tunduda küll teisejärgulised, kuid osutuvad täienduskoolituse kontsentreerituse tõttu lühikesele ajale (mis ei anna õppijaile võimalust kohaneda ülikooli õpetamiskultuuri eripäradega) sageli peamiseks põhjuseks, miks koolitusest kasu ei saada või miks seda ei hinnata. Kui täienduskoolitusele ette nähtud päev või paar kulub ruumi otsides, väikesekirjalisi lüümikuid vaadates, õppejõu monoloogi kuulates, hallilt kopeeritud õppematerjale jälgides ja halva kohvi üle kurtes, siis võib karta, et väärtuslik sisu jääb kahe silma vahele. Kõik eespool öeldu ei vähenda kuidagi sisu tähtsust, küsimus on vaid selles, mis vormis on täiendusõppijad valmis seda vastu võtma. Õppija oskused ja valmisolek on aga õpitulemusi silmas pidades olulisem kui õppejõu teadmised ja nende edastamine (Entwistle, 1998).

Erinedes ühest küljest ülikooli muust õppetööst, erineb ülikooli täienduskoolitus ka täienduskoolitusest mujal. Ülikoolis tehtavale täienduskoolitusele on plussiks pidev teadmiste uuenemine ja ajakohastamine (eriti võrreldes valmis pakettide kasutamisega), seos (võimalus selleks) teadus- ja arendustegevusega (koolitus seoses uuringute ja edasise arendustegevusega) ning võimalus kasvada tasemeõppeks, olla osa sellest. Need on asjaolud, mis väärivad esimesena märkimist. Samal ajal on väljaspool ülikooli tehtav täienduskoolitus tihti paremini korraldatud, selles kasutatakse rohkem täiskasvanutele sobivaid meetodeid ja sellel on tihedam seos praktikaga.

Täiskasvanute õpimotiivid

Vaadates veidi laiemalt täiskasvanute haridusvajadusi, on heaks allikaks haridus- ja teadusministeeriumi finantseeritud, Andrase korraldatud ja 2001. aastal Saar Polli läbiviidud sotsioloogiline uuring “Elukestva õppe vajaduste